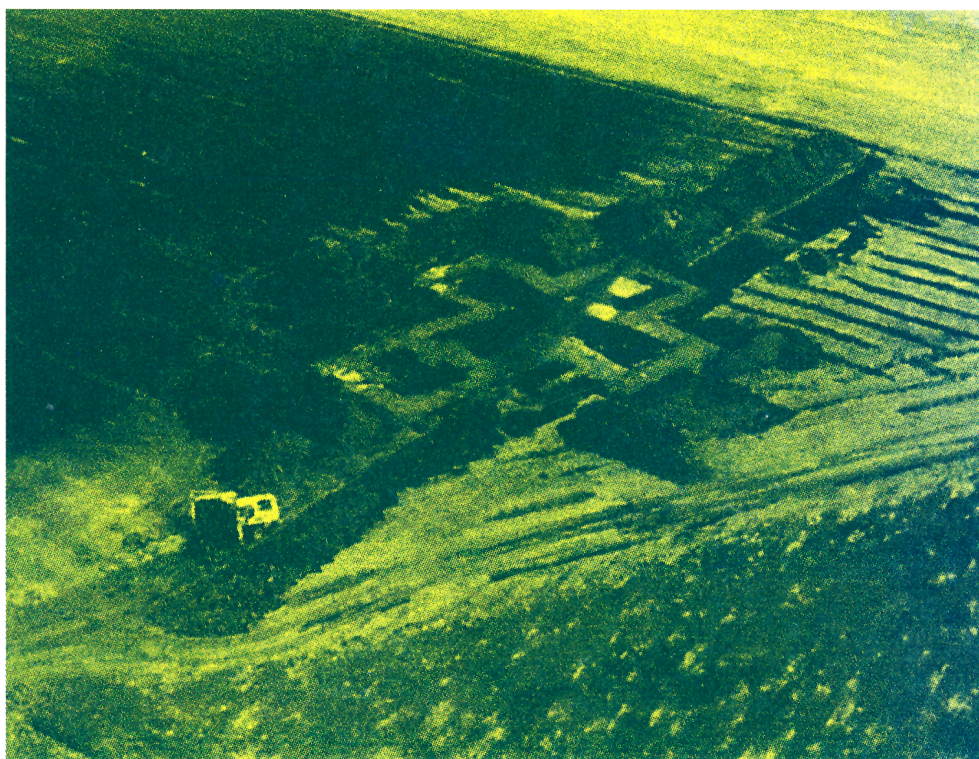

PALEO- AKTUEEL

1

Auteursrechten voorbehouden
Copyright 1989, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG
Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG
Foto omslag: J. Molema
Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0186 4

PALEO-AKTUEEL

1

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Biologisch-Archaeologisch Instituut

Groningen, 1989

INHOUD

Inleiding	6
G.J. BARTSTRA Het BAI op Java: verkenningen in het pleistoceen van Sangiran	7
A.M.P. KERSTEN De epipaleolithische hoefdieren van Ksar 'Akil, Libanon	12
D. STAPERT Een vindplaats van de Ahrensburg-traditie bij Oudehaske (Fr.)	16
H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT Nieuwe Pekela: mesolithisch onderzoek op site-niveau in de Groninger Veenkoloniën	21
J.T. ZEILER Archeozoologisch onderzoek van de laat-neolithische vindplaats Kolhorn (N.-H.)	25
S. BOTTEMA, H. WOLDRING & W. VAN ZEIST Op zoek naar de wilde stamvormen van domesticaten	31
S. BOTTEMA & H. WOLDRING Laat-Quartaire vegetatiegeschiedenis van Noord- en Noordwest-Turkije	34
D.J. DE GROOT Het hunebed D9 te Noordlo (Dr.)	36
P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS Vlakgraven en grafheuvels op het Huidbergsveld bij Dalen (Dr.)	40
J.N. LANTING & A. UFKES Klokbekervondsten bij Dalen (Dr.)	45
H.R. REINDERS Het onderzoek van een huis in Hellenistisch Halos	48
O.H. HARSEMA Het Drents Museum en de internationale archeologie in de vorige eeuw	54
J.W. BOERSMA & E. TAAYKE Eenumerhoogte (gem. 't Zandt, Gr.)	60
J.W. BOERSMA & A. UFKES Onderzoek Amsweer-Holeweg (gem. Delfzijl, Gr.)	62

P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS	
Een verkennend onderzoek op de Westakkers te Dalen (Dr.)	64
D.C. BRINKHUIZEN	
Een wervel van een zeldzame vissoort uit de Romeinse haven van Velsen I (N.-H.)	69
E. KNOL, E. KRAMER & G.J. DE LANGEN	
De verkenning van het vroeg-middeleeuwse grafveld van Oosterbeintum (Fr.)	73
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Oosterbeintum (Fr.)	80
W. PRUMMEL	
Het paardegrav en de hondegraven van Oosterbeintum (Fr.)	85
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse veennederzettingen in Noordoost-Groningen	89
M. DEMBELA & J.D. VAN DER WAALS	
Archeologisch onderzoek in de Binnendelta van de Niger	93
J. SCHONEVELD	
De tweede fase van de opgraving Martinikerkhof Groningen (Gr.)	98
J. SCHELVIS	
Mijten (Acari) op het Martinikerkhof te Groningen	103
J. MOLEMA	
Het 'Ol Kerkhof' te Scheemda (Gr.); tussentijds verslag van een opgraving	107
K. ANDERSON & E. KRAMER	
Onderzoek op het Dekema-terrein te Baard (gem. Littenseradiel, Fr.)	113
A. JAGER	
Stadskastelen in Leeuwarden (Fr.)	118
P.B. KOOI, J.H. ZWIER EN J. MOLEMA	
Een proefopgraving op het terrein van de voormalige havezate Entinge te Dwingeloo (Dr.)	121
P. BAKS	
Weerdenbras, een laat-middeleeuwse versterking in de provincie Groningen	126
A.T. CLASON	
Het vijfde internationale Theriologen-congres	131
F. SPIEKSMAS & S. BOTTEMA	
Pollenregen en pollenneerslag	134

INLEIDING

Paleo-aktueel, een nieuwe uitgave van het BAI, is geen jaarverslag, al hebben de beschreven activiteiten gemeen dat ze in 1989 hebben plaatsgevonden. Het is de bedoeling een eerste impressie te geven van een aantal onderzoeken door en vanuit het BAI, waarvan de definitieve publicatie nog wel even op zich zal kunnen laten wachten. Het geeft geen uitputtend overzicht van de onderzoeksactiviteiten van het instituut.

De redactie wil graag A.C. Bardet bedanken voor de correctie van de Engelse samenvattingen.

EEN VINDPLAATS VAN DE AHRENSBURG-TRADITIE BIJ OUDEHASKE (FR.)

Dick Stapert

De laatste jong-paleolithische traditie in noordwestelijk Europa is de Ahrensburg-traditie, genoemd naar het Ahrensburger Tunneldal bij Hamburg. Op de beroemde vindplaats Stellmoor, opgegraven door Alfred Rust (1943), kwam de laag met Ahrensburg-materiaal voor boven een laag met vondsten van de Hamburg-traditie. Voor beide tradities geldt dat de voortbrengers ervan voornamelijk leefden van de jacht op rendieren, hoewel ze zeker ook andere bestaansbronnen exploiteerden.

Alfred Rust vond te Stellmoor vele overblijfselen van jachtwild en ook arte-

facten gemaakt van organische materialen, waarvan vooral houten pijlen en bogen, en harpoenen van rendiergewei opmerkelijk zijn. De pijlen en bogen zijn vervaardigd van dennehout, en er komen zowel pijlen met als zonder ingezette vuurstenen pijlspitsen voor. In enkele gevallen zijn afgebroken steeleinden van spitsen in de pijlschachten achtergebleven. Op de Nederlandse vindplaatsen, die zich in of op dekzand bevinden, zijn geen resten van organisch materiaal bewaard gebleven, afgezien van houtschool.

Karakteristiek voor de Ahrensburg-

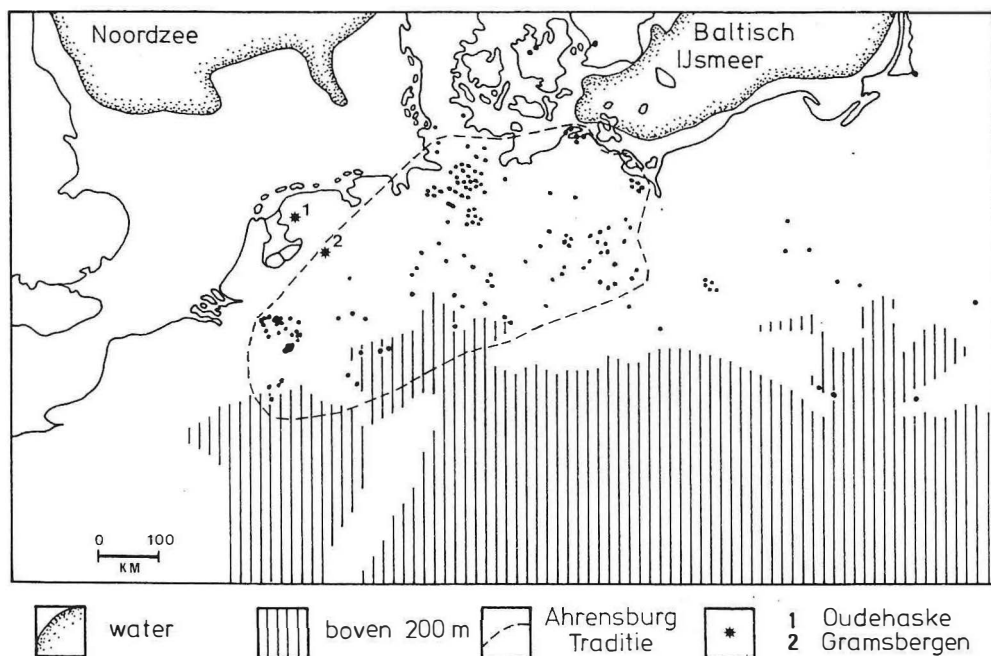

Fig. 1. De Ahrensburg-traditie. Overgenomen met toevoegingen uit Arts & Deeben (1981), grotendeels naar Taute (1968). De punten op de kaart geven vindplaatsen weer waar Ahrensburg-steelspitsen zijn gevonden. Oudehaske (nummer 1) is de meest noordwestelijke vindplaats van de Ahrensburg-traditie.

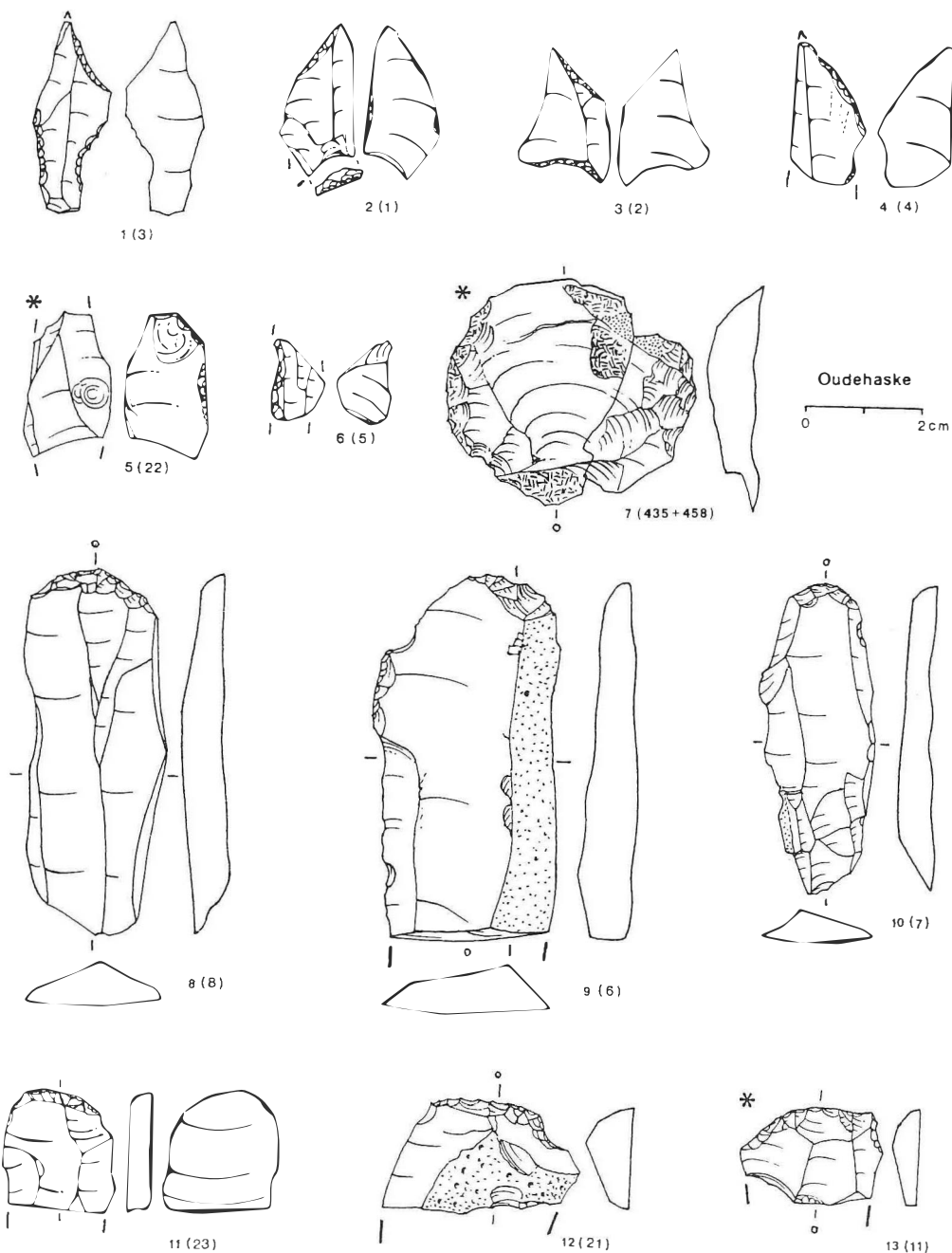

Fig. 2. Oudehaske, vondsten. 1. steelspits; 2, 3. Zonhoven-spitsen; 4, 6. waarschijnlijk spitsfragmenten; 5. klingfragment met retouche; 7. afslagkrabber; 8-13. klingkrabbers en krabberfragmenten; *: verbrand.

traditie zijn pijlspitsen van twee verschillende typen: fijne steelspitsen en microlithische spitsen, die meestal van het Zonhoven-type zijn, naast grote klingen. De vuursteenindustrie als geheel is duidelijk jong-paleolithisch van aard. Deze is gebaseerd op een superieure klingtechniek, waarvan de producten gemiddeld langer en regelmatig zijn dan bij alle voorgaande jong-paleolithische groepen in Nederland. Stekers en krabbers werden meestal van klingen gemaakt, hoewel ook afslagkrabbers voorkomen. Opmerkelijk in de Ahrensburg-traditie is de aanwezigheid van zeer grote klingen.

In Nederland kenden we tot voor kort alleen bezuidende grote rivieren vindplaatsen van de Ahrensburg-traditie (Arts & Deeben, 1981; zie fig. 1), waarvan de belangrijkste Geldrop en Vessem zijn (Noord-Brabant). Geldrop I kan op basis van de stratigrafie, en een ^{14}C -datering van houtskool uit een haardje, geplaatst worden in de eerste helft van het Late Dryas Stadiaal - de laatste duizend jaar van de laatste ijstijd. Stellmoor is zeker jonger: eind van het Late Dryas Stadiaal of begin van het Holoceen (Fischer & Tauber, 1986).

Gezien de omstandigheid dat in de provincies Drenthe en Friesland honderden vindplaatsen bekend zijn van de Hamburg- en Tjonger-tradities, die ouder zijn dan die van de Ahrensburg-traditie en daarom een geringere kans hebben ontdekt te worden, zag het ernaar uit dat het ontbreken van de Ahrensburg-traditie in Noord-Nederland niet toevallig was. We mogen daarom aannemen, dat deze traditie in noordelijk Nederland slechts schaars vertegenwoordigd zal blijven.

Het was dan ook een aangename verrassing toen in maart 1989 een volwaardige vindplaats van de Ahrensburg-traditie werd ontdekt bij Oudehaske in Friesland, door de amateur-archeoloog G. Jonker (Heerenveen), op het land van E. Huttinga. Omdat de vondsten voorkwamen in de bouwvoor kunnen we concluderen dat ze zich aan de top van de ter plaatse laatstgevormde dekzandlaag bevonden, zodat ook hier een relatief late datering voor de hand ligt.

Nader onderzoek moet uitwijzen of op de vindplaats aanwijzingen voorhanden zijn voor een nauwkeuriger datering. Een opgraving is gepland in het voorjaar van 1990, uit te voeren door het BAI te Groningen, waarbij de stratigrafie de nodige aandacht zal krijgen.

De heer G. Jonker verzamelde op de vindplaats in totaal 507 vuurstenen artefacten, en een aantal stenen van andere soorten waaronder zich minstens twee klopstenen bevinden. De vuurstenen zijn als volgt te classificeren: werktuigen (incl. fragmenten) 18 (3,6%), klingen en klingfragmenten 281 (55,4%), afslagen en afslagfragmenten 124 (24,5%), kernen en kernfragmenten 7 (1,4%), stekerafslagen 2 (ze passen beide aan stekers), blokken en brokken 6, splinters (kleiner dan 1,5 cm) 69. De werktuigen omvatten: 5 spitsen of spitsfragmenten, 7 krabbers of krabberfragmenten, 4 stekers of stekerfragmenten, en 2 geretoucheerde klingfragmenten. Drie spitsen zijn compleet: een Ahrensburg-steelspits en twee Zonhoven-spitsen met concaaf geretoucheerde basis. De meeste krabbers zijn van klingen gemaakt, maar er komt minstens één afslagkrabber voor. Er zijn enkele fragmenten van grote klingen aanwezig; de langste kling (een fragment!) is 11 cm lang. De meeste tot nu toe verzamelde werktuigen zijn afgebeeld op de figuren 2 en 3, evenals een paar van de langste klingen. Ongeveer 45% van de vuurstenen is verbrand: te veel om aan te kunnen nemen dat dat tijdens de bewoning is gebeurd. De brandsporen moeten (grotendeels) in recente tijd zijn ontstaan.

Veel kennis betreffende de Ahrensburg-traditie is samengevat door Taute (1968), op wiens boek figuur 1 is gebaseerd. Het ziet ernaar uit dat binnen de Ahrensburg-traditie drie chronologische fasen zijn te onderscheiden. De vroegste fase, waartoe onder meer enkele Zuidnederlandse vindplaatsen behoren, wordt gekenmerkt door het voorkomen van enkele Tjonger-spitsen, naast steelspitsen en Zonhoven-spitsen. In de middenfase domineren binnen de spitsen de steelspitsen over de Zonhoven-spitsen.

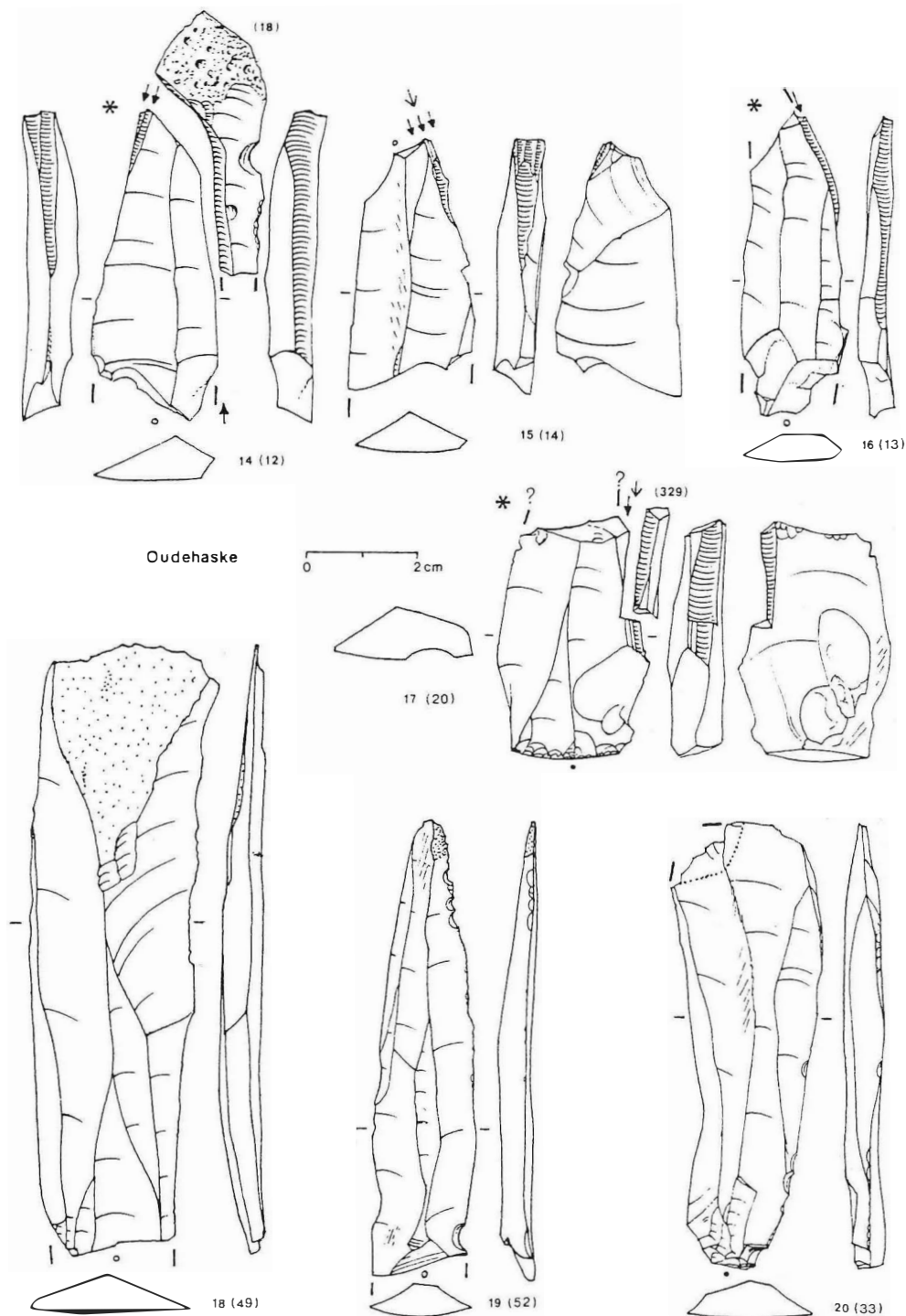

Fig. 3. Oudehaske, vondsten. 14-17. stekers (waarvan twee met aanpassende stekerafslagen die niet verbrand zijn); 18. waarschijnlijk fragment van een 'Grossklinge' in de zin van Taute (1968); 19, 20. klingen.

In de laatste fase, ook wel 'Epi-Ahrensburgien' genoemd (Gob, 1988), is dat andersom.

Een extreem voorbeeld van de jongste fase is de vindplaats bij Gramsbergen (Stapert, 1979), waar geen steelspitsen meer voorkomen (zie fig. 1). Gramsbergen en andere 'Epi-Ahrensburgien'-vindplaatsen zijn te dateren in het Preboreaal. Voor Gramsbergen hebben we een ^{14}C -datering, hoewel de associatie met het vuursteenmateriaal onzeker is: 9320 ± 60 BP (GrN-7793); gezien de onvolledige voorbehandeling van het monster zal de datering te jong zijn (J.N. Lanting, pers. meded.). Het is onjuist om deze groep bij het mesolithicum te rekenen (zie bijv. Arts, 1988), omdat de habitus van de vuursteenindustrie als geheel duidelijk jong-paleolithisch is, compleet met grote klingen. Het is zeer wel denkbaar dat ook de vindplaats bij Oudehaske tot deze groep gerekend moet worden, mede gezien het voorkomen in de bouwvoor, maar het aantal spitsen is nog te gering om hierover definitieve uitspraken te kunnen doen.

Het vuursteenmateriaal van Oudehaske is uitstekend geconserveerd, en maakt een nagenoeg ongepatineerde indruk. Er bestaan daarom goede vooruitzichten op een succesvolle analyse van gebruikssporen. Dat onderzoek zal verricht worden door de Deense specialiste Helle Juel Jensen. Het is verder de bedoeling een *refitting*-analyse uit te voeren: het aan elkaar voegen van passende artefacten, in samenwerking met Drs. Jan S. Krist (Groningen), die ook het *refitting*-onderzoek aan het materiaal van de Hamburg-vindplaats bij Oldeholtwolde verrichtte.

Summary

At Oudehaske near Heerenveen in the northern Netherlands a site of the Ahrensburg Tradition was discovered in 1989 by amateur archaeologist G. Jonker. It is the second Ahrensburgian site north of the river Rhine in the Netherlands, the other one being Gramsbergen (fig. 1). The material was

present in the ploughed topsoil at the top of a layer of coversand, which possibly indicates a relatively late dating.

A total of 507 flint artefacts have been collected by G. Jonker, including 18 tools or tool fragments. Among these are one complete Ahrensburgian tanged point and two Zonhoven points with concavely retouched basal parts. Furthermore there are scrapers and burins, as well as several fragments of large blades. An excavation is planned for 1990.

Literatuur

- Arts, N., 1988. A survey of Final Palaeolithic archaeology in the southern Netherlands. In: M. Otte (éd.), *De la Loire à l'Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen* (= BAR Intern. series 444). Oxford, pp. 287-356.
- Arts, N. & J. Deeben, 1981. *Prehistorische jagers en verzamelaars te Vessem: een model* (= Bijdragen Studie Brabants Heem 20). Eindhoven.
- Fischer, A. & H. Tauber, 1986. New C-14 datings of Late Palaeolithic cultures from northwestern Europe. *Journal of Danish Archaeology* 5, pp. 7-13.
- Gob, A., 1988. L'Ahrensbourgien de Fonds-de-Fôret et sa place dans le processus de Mésolithisation dans le nord-ouest de l'Europe. In: M. Otte (éd.), *De la Loire à l'Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen* (= BAR Intern. series 444). Oxford, pp. 259-285.
- Rust, A., 1943. *Die alt- und mittelsteinzeitlichen Funde von Stellmoor*. Neumünster.
- Stapert, D., 1979. Zwei Fundplätze vom Übergang zwischen Paläolithikum und Mesolithikum in Holland. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 9, pp. 159-166.
- Taute, W., 1968. *Die Stielspitzen-Gruppen im nördlichen Mitteleuropa* (= Fundamenta A/5). Köln/Graz.